

FREDERIK GERHARDUS WOLMARANS EN SY KLEINSEUN
ANDRIES DANIEL WYNAND WOLMARANS AS HANDHAWERS
VAN DIE ONAFHANKLIKHEID VAN DIE TRANSVAALSE KERK

In 1871 het ds. J. P. Jooste, predikant van die Ned. Gereformeerde Gemeente van Potchefstroom 'n „Open brief” aan ds. Dirk van der Hoff gerig waarin hy hom allerhande verwyte na die hoof geslinger het en hom van allerhande dinge beskuldig het. Een van die beskuldigings was dat ds. Van der Hoff, toe hy in Transvaal gekom het, die ou Voortrekkers teen die Kaapse Sinode sou opgemaak het en hulle oorgehaal het om die voorgestelde inlywing van die Transvaalse Gemeentes onder die Kaapse Sinodaal verband te verwerp. Ds. Van der Hoff het ds. Jooste in 'n „Open brief” geantwoord en hom daarin weêrlê. In verband met die beskuldiging dat hy die gemeentelede van die Kaapse Sinode afvallig sou gemaak het, het hy onder andere geantwoord: „De oorzaak van dien afval is de gemeente. Tot getuigen roep ik op al de oude emigranten, die destijds de drijvers van die zaak waren. Ik zal hier enkelen bij name noemen, als: Ph. Snijman, Ph. Schutte, Gerrit, Paul en Douw Kruger, G. Engelbregt, Th. Steyn, J. Kok, Wijnand Smit, D. Jacobs, de Familiën Wolmarans, Lombard en anderen.” Die familie Wolmarans wat hier met name genoem word, het 'n belangrike aandeel gehad in die Kerksake van die land en aan die vestiging en opbou van die Nederduitsch Hervormde Kerk.

Die Suid-Afrikaanse stamvader van hierdie familie was Josephus Wolmarans. Hy was uit Straatsburg afkomstig. Dit was 'n outonome selfstandige stad wat self oor sy eie doen en late kon beslis en wat sover dit die godsdienstryd in die dae van die Kerkhervorming aanbetref, selfstandig kon optree. Dit het al betreklik vroeg vir die Hervorming gekies, met die gevolg dat daar 'n groot mate van godsdienstryd was. In die sestiende eeu was daar in Straatsburg ook 'n Duits Protestantse gemeente, asook 'n Franse, terwyl daar ook Engelse en Nederlanders was. Dit kan nie met enige sekerheid gesê word tot watter van hierdie nasies Josephus Wolmarans behoort het nie. In die registers van die Nederlands Oos Indiese Kompanjie staan alleen vermeld dat hy uit Straatsburg afkomstig was. Hy het in diens van die Kompanjie getree en het in 1746 as soldaat met die skip Zeelandia aan die Kaap gekom, waar hy op 16 Mei 1751 met Sara Coetsee getroud is, 'n kleindogter van Dirk Coetsee wat landdros van Stellenbosch was, en ook diaken en later ouderling, in 1687 was hy heemraadslid en in 1706 kaptein van die Stellenbosche voet-regiment. Hierdie Dirk Coetsee was goed bevriend met die Van der Stels, en een van hulle ondersteuners.

Joseph Wolmarans het in 1755 aansoek gedoen om burgerpapiere en hom daarna as vryburger in Rondebosch as wynhandelaar gevestig. Hy het verskillende taphuise gehad. Later het hy die eienaar geword van 'n stuk grond „De oude Westhoff aan die Tygerbergen”.

Die twaalfde kind van Joseph Wolmarans en Sara Coetsee was Josephus Johannes wat met Dorothea Geysler getroud was. Hulle tweede kind was Frederik Gerhardus, gebore op 15 November 1788, en in Februarie 1810 getroud met Catharina Maria le Roux, gebore op 12 Junie 1792. Hulle het in die distrik George gewoon en het met hul kinders aan die Groot Trek deelgeneem, en het tot die Potgieter-groep behoort wat ten weste van die Drakensberge gevestig was, en hulle het reeds in 1840 in Transvaal gewoon.

Op voordrag van die Adjunkraad van Potchefstroom het die Natalse Volksraad op 23 Februarie 1942 'n Kerkraad vir Potchefstroom ingestel wat uit drie ouderlinge en vier diakens bestaan het. Frederik Gerhardus Wolmarans was een van hierdie drie ouderlinge. Hy was toe reeds in die gebied ten weste van die Drakensberge 'n leidende figuur, en het dit in die Volksraad verteenwoordig. Na die anneksasie van Natal het die Potchefstroomse Adjunkraad homself as onafhanklike Volksraad gereorganiseer, en het daar onder leiding van Potgieter in 1845 'n groot verskuiwing van die westelike dele van Transvaal na die oostelike dele plaasgevind, met die nuwe dorp Andries Ohrigstad as middelpunt. Frederik Wolmarans het aan die verhuising deelgeneem, en op 4 Augustus 1845 het hy by Ohrigstad 'n woonplaas aangelê, aan Sandrivier tot waar dit in die Olifantsrivier inloop. Toe Ohrigstad om allerhande redes weer verlaat is, het hy hom op die plaas Boschhoek naby Potchefstroom gevestig waar hy vir ruim vyf-en-twintig jaar tot aan sy dood in 1872 gewoon het.

Frederik Wolmarans was iemand met 'n helder verstand en met veel invloed op Kerklik sowel as op staatkundige gebied. Die leiding van die kerksake het meesal by hom berus. Hy het dit helder raak gesien dat 'n organiese resortering onder die kerkverband van die Kaapse Kerk lewensgevaarlik was vir die onafhanklikheid van Transvaal. Toe ds. Andrew Murray en sy broer ds. John Murray in 1851 die kerkrade van Rustenburg en van Potchefstroom wou beweeg om afgevaardigdes na die Ring van Transgariëp te stuur waardeur hulle in die Kaapse Kerkverband geskakel sou word, is dit mede op aandrang van Frederik Wolmarans geweier.

Hy was net so 'n troue ondersteuner van generaal Andries Pretorius as van generaal Hendrik Potgieter, en toe eersgenoemde in Januarie 1852 met 'n groep burgers, 'n driehonderd-tal, na Sandrivier gegaan het om die twee Kommissarisse van die Engelse Regering te ontmoet teneinde oor die erkenning van die onafhanklikheid van Transvaal te onderhandel, was hy een van die wat saamgegaan het. Die uitkoms van hierdie onderhandelings was die totstandkoming van die bekende Sandrivier Traktaat wat op 16 Januarie deur beide partye onderteken is. Van Voortrekker kant is dit deur sewentien persone onderteken, en een daarvan was F. G. Wolmarans wat in sy hoedanigheid as ouderling geteken het. Hy het dus met die erkenning van die onafhanklikheid van die land deur Engeland die Ned. Hervormde Kerk verteenwoordig. Dit wys op die baie nou verband tussen die Kerk en die Staat in daardie dae, en hoe die Kerk deel gehad het in die bewaring en die handhawing van die onafhanklikheid van die land, en dat alle pogings om die Transvaalse Kerk aan die gesag van die Kaapse Kerk waar die Engelse Goewerneur 'n bepaalde seggingskap had, met alle nadruk weerstaan moes word.

Op 5 November van dieselfde jaar het ds. Dirk van der Hoff uit Holland in Kaapstad aangekom op weg na Transvaal. Die Kaapse Sinode het net 'n paar dae van tevore besluit om die Transvaalse Gemeentes onder sy kerkverband en onder sy gesag in te lyf, en dit is aan ds. Van der Hoff meegedeel, waarop hy met ds. Andrew Murray van Bloemfontein, dus een van die predikante van die Kaapse Kerk, gereël het om hom in Transvaal te gaan bevestig. Maar toe ds. Van der Hoff in Potchefstroom aankom het hy gevind dat generaal Andries Pretorius en sy mense, en ook met name ouderling F. G. Wolmarans die kerkleier in daardie dae, baie heftig teen so 'n inlywing onder Kaapse kerkverband gekant was, en dat selfs toe hy nog in Kaapstad was, besluit is dat hul predikant nie deur 'n predikant onder die Kaapse Sinode sou bevestig word nie, maar dat dit deur ouderling Wolmarans sou geskied. Die Potchefstroomse Kerkraad het op 6 Junie 1853 onder voorsitterskap van ouderling Wolmarans saamgekom en besluit om op die kennisgewing van die Kaapse Sinode oor die inlywing nie te antwoord nie alvorens al die kerkrade se opinie hieroor verneem is. En Generaal Pretorius wat toe baie siek was, het tog die reis van Magaliesberg na Potchefstroom onderneem om ds. Van der Hoff te verwelkom en met hom oor Kerksake te praat. Hy wou hom beweeg om hom in geen geval deur een van die Kaapse Sinodale

predikante te laat bevestig nie, maar ds. Van der Hoff wou nie toegee nie en het alleen beloof dat hy met sy bevestiging deur ds. Andrew Murray sou wag totdat die verskillende Kerkrade hulle eers oor die kwessie van die inlywing sou uitgespreek het.

Die verskillende Kerkrade is toe opgeroep en het op 8 Augustus, sestien dae nadat generaal Pretorius oorlede is, op Rustenburg onder voorsitterskap van ouderling Wolmarans saamgekom. Die groot saak wat dan ook dadelik aan die orde gestel is, was die inlywing van die Transvaalse gemeentes onder die Kaapse Kerklike sinodaal verband. Ds. van der Hoff het wel 'n halfuur lank vir die goedkeuring daarvan gepleit, maar in die vergadering self was daar onder leiding van ouderling Wolmarans 'n heftige verset daarteen. In die offisiële notule lees ons die volgende hieroor:

„Het punt der inlijving onzer gemeenten onder de Kaapsche Synode ter tafel komende, vraagt de leeraar het woord. Zijn Eerw. geeft den wensch te kennen dat de gemeenten alhier onder de K. Synode mogten ingelijfd worden. Hij stelt de vergadering het voordeelige en wenschelijke dier zaak voor en waarschuwt ernstig voor de nadeelige gevolgen die uit eene weigering der inlijving kunnen voortvloeijen. De geheele vergadering is echter van een geheel ander gevoelen. Haar hoofdleus is: burgerlijk vrij en onafhankelijk, wenschen wij dit ook in het kerkelijke. Wij wenschen onze eigene kerkelijke zaken zelf te besturen, en in deze niet ondergeschikt te zijn aan de Kaapsche Synode. De Koning der Kerk Jezus Christus onze Heer, zij ons eenige hoofd. Deze en dergelijke andere uitdrukkingen, door krachtige drangredenen, te veel om hier te vermelden, ondersteund, deed den leeraar eindelijk ook besluiten zijne toestemming te geven aan den algemeenen wensch des kerkerads, die volgens het zeggen der kerkeradsleden, ook de algemeene wensch van het publiek was.”

Die saak van die bevestiging van ds. Van der Hoff was hiermee dan ook 'n uitgemaakte saak. Hy is nie deur 'n predikant onder die Kaapse Sinode bevestig nie, maar deur ouderling Wolmarans. Dit alles het geskied met die algehele goedkeuring van die Volksraad en die Krygsraad.

So sien ons hoe ouderling Wolmarans 'n warme voorvegter was van die onafhanklikheid van die Staat sowel as van die onafhanklikheid van die Kerk. Geen van beide, nóg die Staat, nóg die Kerk, moes maar in die minste onderworpe wees aan die outoriteit van 'n buitelandse gesag, in hierdie geval die Goewerneur van die Kaap Kolonie.

Ouderling Wolmarans het tot aan sy dood ouderling gebly en was 'n leidende figuur nie alleen in Potchefstroom nie, maar was in die hele Hervormde Kerk 'n man van betekenis. Hy is op 23 April 1872 op sy plaas Boschhoek oorlede, nadat sy vrou hom reeds op 27 September ontval is.

Frederik Wolmarans het verskillende seuns en dogters gehad, een daarvan was Frederik Gerhardus Andreas Wolmarans wat met Anna Eleonora Debora Steyn getroud was. Hulle het op die plaas Stompoor-

fontein in die distrik Potchefstroom gewoon, en daar is sewe seuns en twee dogters uit hierdie huwelik gebore. Een van die seuns was Andries Daniel Wynand Wolmarans gebore op 19 September 1857, en in die omwandeling was hy bekend as A. D. W. Sy broer, Jacobus M. A. Wolmarans, was in die dae van die ou Suid-Afrikaanse Republiek lid van die Uitvoerende Raad, en na sy dood is hy deur A. D. W. opgevolg. A.D.W. is op 26 Mei 1877 met Anna Sophia Elizabeth Prinsloo getroud, (gebore op 4 Maart 1858). Dadelik na die huwelik het hy hom op die plaas van sy skoonouers te Derdepoort by Pretoria gevestig. Kort daarna het hy diaken van die Hervormde Gemeente van Pretoria geword.

Van die Kerkvereniging was hy net soos baie ander, aanvanklik 'n ondersteuner, maar vir hom kon dit alleen geskied as die historiese reg en karakter en die onafhanklikheid van die Hervormde Kerk nie aangetas sou word nie. Van die Sinode van die Verenigde Kerk van Mei 1888 was hy lid, en dit was op hierdie vergadering dat dit vir hom duidelik geword het dat in die Verenigde Kerk vir die historiese regte en vir die karakter van die Hervormde Kerk vrywel geen plek sou wees nie, en dat selfs die onafhanklikheid van die Verenigde Kerk nie bo bedenkinge verhewe was nie, want geen predikant kon assonanig daarin toegelaat of erken word nie, tensy hy eers aan die Kaap deur die Kaapse Kerk gelegitimeer was en hom daar aan die sogenoemde Colloquium Doctum onderwerp het en skriftelik gehoorsaamheid aan die Kaapse Kerkwette beloop het. Verder het dit vir hom duidelik geword dat van die voorwaardes waarop die Hervormde Kerk wou verenig, afgewyk is. Ds. Van Warmelo het dit ook so gesien, en ook vir hom was dit duidelik dat daar „heerschap zal gevoerd worden zoodra daartoe de kans zal zijn”, en dat die jong Kaapse predikante hulle „maar weinig bekommeren omtrent de rechten van de oude Transvalers; als zij eenmaal voor goed de macht in handen hebben, dan is de Hervormde Kerk een geheele Kaapsche Kerk geworden”, en hy was beslis oortuig dat „men van de grondslagen van de vereeniging is afgeweken”, en op 11 Februarie het hy selfs in 'n deur hom eie handig geskrewe stuk wat voor 'n vrederegter beëdig is, verklaar dat die Sinode van die Verenigde Kerk in verband met die wyse van die naamvasstelling, van die grondslae van die Kerkvereniging afgewyk is. En vir ieder onpartydige historieskrywer moet dit volkome duidelik wees dat ds. Van Warmelo dit heeltemaal juis gesien het, toe in 1957 die Sinode die woord „Hervormd” uit die offisiële naam van die Kerk geskrap het, waarmee alle herinnering aan die Hervormde Kerk, die ou Staatskerk van die Republiek, verwerp is, en beseël is dat daar in 1885 geen Kerkvereniging plaas gevind het nie, maar slegs 'n poging gedoen is om die bestaan van die Hervormde Kerk op te hef.

Dit was vir A.D.W. wat dit ingesien het, duidelik en in Desember 1888 het hy as diaken van die Verenigde gemeente Pretoria bedank. In 1889 het hy saam met 368 persone teen die kerkvereniging geprotesteer omdat dit meer en meer duidelik geword het dat daar in die Verenigde Kerk geen plek was vir die Hervormde Kerk nie. Die Algemene Kerk-

vergadering van die Verenigde Kerk het in Mei 1890 hierdie protes van die hand gewys. Toe is daar op 27 Julie van dieselfde jaar 'n kommissie gevorm, bekend as die Prokurasie Kommissie wat prokurasie gekry het van duisende Hervormde lidmate wat aanvanklik met die kerkvereniging saamgegaan het, maar wat oor die loop van sake diep teleurgesteld was, en nou nie meer verder wou saamgaan nie, maar die Kerkvereniging beslis van die hand gewys het. Van hierdie Prokurasie Kommissie, was A.D.W. die sekretaris, en hy het die sake op meesterlike wyse gehanteer. In 1894 het die groot groep mense oor die hele land wat onder leiding van die Prokurasie Kommissie gestaan het, weer met die ou Ned. Hervormde Kerkverband saamgesmelt. So was die Prokurasie Kommissie van groot betekenis vir die Kerk. In hierdie optrede het A.D.W. veral beklemtoon dat 'n prysgee van die onafhanklikheid van die Transvaalse Kerk ook die onafhanklikheid van die Transvaalse Staat in gevaar sou bring. Hy het ook ingesien dat vir die bewaring van die onafhanklikheid van die Kerk dit gebiedend was dat die Kerk sy eie predikante moes oplei, en daarom het hy saam met manne soos ds. Jac van Belkum en ds. L. E. Brandt kragdadig vir die totstandkoming van 'n eie opleiding geywer. Hy was 'n vriend van die opleiding, 'n vriend van die professore en studente.

Hierdie twee Wolmaranse, grootvader en kleinseun, moet in ere gehou word as die strydere in moeilike dae vir die onafhanklikheid van die Kerk en die Staat.

S. P. ENGELBRECHT
